

MANIPULYATSIYAGA QARSHI LISONIY KURASH

Sh. Sh. Tulanbayeva

Andijon davlat chet tillari instituti doktoranti

Kirish.

Manipulyatsiya — bu shaxslar yoki guruhlarining boshqalarning fikrlarini, qarorlarini yoki harakatlarini yashirincha o'z manfaatlarini yo'lida boshqarishga urinishidir. Dotsenko (2009) ta'rifiga ko'ra, manipulyatsiya — bu "boshqalarning xatti-harakatlarini o'z nazoratiga olishga qaratilgan, lekin haqiqiy niyatlarni yashirish orqali amalga oshiriladigan yashirin ta'sir shaklidir." Litvak (2010) esa buni "shaxsning qabul qilish yoki xulq-atvorini ongli ravishda sezmaganda holda o'zgartirishga qaratilgan psixologik ta'sir" deb ta'riflaydi. Til vositalaridan foydalanib manipulyatsiya qiluvchilar mantiqiy tuzilmalar va ritorik uslublar orqali maqsadga erishadilar [3].

Manipulyatsiyaning keng tarqalganligi uning qarshi strategiyalarining, xususan, lingvistik qarshi manipulyatsiya usullarining paydo bo'lishiga olib keldi. Lingvistik qarshi manipulyatsiya manipulyativ urinishlarni neytrallashtirish uchun maxsus so'z va ritorik texnikalardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Ushbu maqolada lingvistik qarshi manipulyatsiyaning strategiyalari va ularning qo'llanish sohalari, madaniy va texnologik moslashuvlarga urg'u beriladi.

Asosiy qism

Lingvistik qarshi manipulyatsiya kommunikatsiya nazariyasi, psixologiya va sotsiolingvistikaning kesishmasida joylashgan bo'lib, shaxsiy mustaqillikni himoya qilish va muloqotning yaxlitligini saqlashga xizmat qiladi.

Manipulyatsiya psixologik zaifliklar va lingvistik nozikliklardan foydalanadi. Qarshi manipulyatsiya esa kognitiv qayta talqin qilish kabi psixologik himoya mexanizmlariga hamda ritorik strategiyalarga, masalan, takrorlash va qayta kontekstualizatsiyaga tayanadi. Rajabov (2024) o'zbek maqollari va jamoaviy mulohazalar madaniy me'yorlarga mos kelishini va manipulyatsiyaga qarshi kurashishda muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi. Masalan, "Ko'pni ko'rgan ko'p biladi" kabi maqollar tanqidiy fikrlash va tajribaga asoslanishni targ'ib qiladi.

Lingvistik qarshi manipulyatsiya passiv va faol strategiyalarni o'z ichiga oladi:

- **Passiv strategiyalar:**

- **Takrorlash texnikasi:** Manipulyatsiyani chetlab o'tish uchun izchil javoblarni qayta-qayta aytish [6].

- **Strategik noaniqlik:** Manipulyatorni chalkashtirish uchun noaniq javoblardan foydalanish [3].

- **Defleksiya:** Manipulyativ harakatlar bilan muloqotni chetlab o'tish uchun suhbatni boshqa tomonga burish [4].
- **Faol strategiyalar:**
 - **Manipulyatsiyani ochib tashlash:** Manipulyativ texnikani va uning zaif tomonlarini ochiq nomlash [1].
 - **Qayta talqin qilish:** Manipulyativ so'zlarni ijobiy yoki muqobil talqin bilan qayta izohlash [3].
 - **Madaniy qarshi taktika:** Manipulyativ hikoyalarga qarshi o'zbek maqollari va hikoyalaridan foydalanish [5].
 - **Hazil va analogiyalar:** Manipulyatsiyani hazil yoki mos analogiyalar orqali oddiy va tushunarli shaklda fosh qilish [6].

Rus tilida lingvistik qarshi manipulyatsiya ko'pincha hazil, istehzoli savollar va ritorik usullardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Masalan, debatlar yoki ommaviy chiqishlarda, "Но вы сами-то в это верите?" (Siz o'zingiz bunga ishonasizmi?) kabi savollar manipulyativ da'voni inkor etish bilan birga, uning zaifligini ochib tashlaydi.

Bundan tashqari, "Сколько веревочке ни виться, а конец будет" (Arqon qancha burilmasin, oxiri keladi) kabi maqollar manipulyativ xatti-harakatlarning baribir fosh bo'lishini ta'kidlaydi. Ushbu usullar rus madaniyatida chuqur ildiz otgan va kollektiv donolik va qadriyatlar orqali manipulyatsiyani yo'q qiladi.

O'zbek madaniyatida qarshi manipulyatsiya hikoyachilik va ramziy tildan foydalanadi. "Nasriddin afandi va g'ilof" hikoyasi mantiqiy kulgili jihatlar orqali ochko'zlikni fosh qiladi. Bunday hikoyalar tinglovchilarga manipulyativ usullarni tanib olish va ularga donolik bilan javob berish imkonini beradi.

Shuningdek, "Yolg'onning umri qisqa" kabi maqollar yolg'on va manipulyatsiyaning barqaror emasligini ko'rsatadi. "Har kim o'z baxtini me'mori" esa shaxsiy mustaqillik va o'ziga ishonchni ta'kidlab, tashqi manipulyatsiyaga qarshi kurashni qo'llab-quvvatlaydi.

Manipulyatsiyaga qarshi kurashda mantiqiy rad qilish va faktlarni tekshirish samarali vositalardir. Masalan, ijtimoiy tarmoqlar manipulyativ kontentni aniqlash uchun sun'iy intellekt vositalarini qo'llashi mumkin. Rajabov (2024) o'zbek jurnalistlarining allegoriyalardan manipulyativ xabarlarini fosh qilishda foydalanganligini ta'kidlaydi.

Professional muhitda qarshi manipulyatsiya kuch muvozanatini yumshatadi. Defleksiya va faktlarga asoslangan savollar manipulyativ taktikalarning ta'sirini kamaytiradi. Empatiyaga asoslangan yondashuvlar manipulyativ emotsional chaqiriqlarga javob berishda yordam beradi.

O'zbek jamiyatida madaniy donolik manipulyatsiyaga qarshi kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi. "Nasriddin afandi va g'ilof" hikoyasi manipulyativ niyatlarni hazil bilan fosh qiladi. O'zbek maqollari, xususan, "Ko'pni ko'rgan ko'p biladi", tanqidiy fikrlashni rag'batlantiradi va manipulyatsiyaga qarshi kurashda asosiy o'rinni egallaydi.

Texnologiyalar rivojlanishi bilan qarshi manipulyatsiya raqamli kommunikatsiyaga moslashishi kerak. Sun'iy intellekt orqali tuyg'ularni tahlil qilish va faktlarni tekshirish

vositalari onlayn manipulyatsiyaga qarshi muhim vositalardir. Virtual haqiqat va sun'iy intellekt orqali boshqariladigan suhbatlar manipulyatsiyaga qarshi strategiyalarni takomillashtirish uchun sinov maydoniga aylanishi mumkin.

Xulosa. Lingvistik qarshi manipulyatsiya shaxsiy mustaqillikni himoya qilish va axloqiy muloqotni rivojlantirish uchun zarur vositadir. Passiv va faol strategiyalarni qo'llash orqali shaxslar manipulyatsiyadan qochishi va ongli muloqotni qo'llab-quvvatlashi mumkin. O'zbek madaniyati kabi milliy donolik vositalari ushbu usullarning moslashuvchanligini oshiradi. Texnologik yangiliklar, jumladan, sun'iy intellekt va ijtimoiy media vositalari, raqamli dunyoda manipulyatsiyaga qarshi strategiyalarni rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. **Bern, E.** (2015). *Games People Play: The Psychology of Human Relationships*. New York: Ballantine Books.
2. **Доценко, Э.Л.** (2009). *Манипуляция: Психологические механизмы и стратегии защиты*. Москва: Академия.
3. **Копнина, Г.А.** (2018). "Контрманипуляция в речевой коммуникации: некоторые перспективы изучения." *Коммуникативные исследования*, 2(16), 7–19. doi:10.25513/2413-6182.2018.2.7-19.
4. **Литвак, М.Е.** (2010). *Психологическое айкидо: Принципы и методы*. Москва: Эксмо.
5. **Ражабов, М.Ж.** (2024). *Shaxslararo munosabatlarda manipulyativ ta'sirdan himoyalalanishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari*. Toshkent: Farg'ona Davlat Universiteti.
6. **Сидоренко, Е.В.** (2004). *Техники противодействия манипуляциям в коммуникации*. Санкт-Петербург: Питер.